

*Буренко Т. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

МАСКУЛІННІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. Фокусом уваги цього дослідження є маскулінність як соціо-культурна категорія в поєднанні з мовою та комунікацією. Із виникненням гендерної лінгвістики коло наукових інтересів у мовознавстві значно розширюється. Більш детально вивчаються стереотипи фемінінності і маскулінності, гендерні асиметрії, а також особливості мовленнєвої та загалом комунікативної поведінки чоловіків і жінок. Гендер стає загальнонауковою категорією, яка дає пояснення поведінки чоловіків і жінок на основі біологічної статі та стосовно соціальних і культурних норм певного суспільства. Гендер як особливий культурний продукт відображає уявлення народу про риси жіночності й мужності та формує відповідні стереотипи.

У статті проведено огляд досліджень у сфері відображення різних поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців на категорію маскулінності в лінгвістиці. Вивчення гендерних аспектів мови передбачає визначення й опис понять «маскулінність» і «фемінінність», котрі є нормативним уявленням про соматичні, психічні та поведінкові властивості, характерні для чоловіків і жінок відповідно. У науковій розвідці звертається увага на характеристики, які приписуються жінкам і чоловікам, зокрема на ті, що становлять основу категорії «маскулінність». Маскулінність – це набір соціальних якостей, форм поведінки і практик, які потрібні для того, щоб ідентифікувати людину як чоловіка. Поняття «маскулінність» здебільшого зумовлене культурною традицією, що дає змогу розглядати його як культурний концепт.

Результати дослідження показують, що маскулінність – це соціально сконструйований штучний продукт, який містить комплекс характеристик, притаманних «справжнім» чоловікам, і є недосяжним ідеалом більшості. Це особливий статус, який здобувається чоловіками протягом життя шляхом певних випробувань та перешкод, що підтверджує право на відповідність чоловічій спільноті та членство в ній.

Ключові слова: гендер, гендерна роль, маскулінність, стать, фемінінність.

Постановка проблеми. Нині процес розвитку соціальних наук важко уявити без врахування такої міждисциплінарної області вивчення, як «гендерні дослідження». Сучасні концепції в лінгвістиці з'явилися в результаті розвідок у таких галузях, як культурологія, психологія, філософія та інших антропоорієнтованих наук. Опрацювання лексики, граматики, лінгводидактики, лінгвокультурології, історії мови та психолінгвістики у зазначеному напрямі дає змогу здобути істотні для мовознавчої науки дані.

Дебати навколо області чоловічого буття і основ маскулінності як у західному, так і вітчизняному академічному дискурсах, поставили перед вченими соціально-гуманітарної спрямованості завдання інтерпретації маскулінності. Наприкінці

80-х років ХХ століття формується окрема гілка гендерної лінгвістики, що спрямовує свій науковий потенціал на дослідження маскулінності. Про це свідчать наукові конференції та публікації з питань «мужності». Водночас намічається перехід від аналізу патріархату і специфічно жіночого досвіду до аналізу гендерної системи загалом, тобто розрізнення жіночих, феміністичних і гендерних досліджень не означає їх чітке розмежування, а навпаки, включення до більш широкого контексту через аналіз гендерної системи як сукупності маскулінних та фемінінних особливостей індивідів. Отже, відбувається поступовий перехід від вивчення власне жіночого або чоловічого фактору до аналізу того, як гендер існує, конструюється і відтворюється в усіх соціальних процесах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження гендеру зробили вчені зарубіжної психології (К.Г. Юнг, С. Гроф, З. Фрейд, С. Бем, К. Хорні, Д.Б. Міллер). Серед сучасних російських та українських вчених це питання вивчають, зокрема, І.С. Кон, Є.П. Ільїн, Т.В. Андреева, Л.О. Ставицька, А.В. Кириліна, Т.М. Сукаленко, О.І. Горошко, А.А. Чекаліна, Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджи, О.С. Кочарян та ін.

Рух на захист прав різних меншин, маркованих не тільки гендером, але також расою і сексуальністю, став «пусковим механізмом» дестабілізації основ гендерного порядку, що дало змогу засумніватися в чоловіках як носіях норми. Як зауважує Е. Бадентер, головною проблемою фемінізму є не порушення стабільності чинного порядку, що визначає позиції чоловіків і жінок у соціумі, а те, що «жінки поховали універсальну чоловічу характеристику: перевагу чоловіка над жінкою» [1, с. 16]. Жінки прагнуть набути власної ідентичності для психологічного, соціального та біологічного існування, мати адекватне відображення в мові, якою користується певна спільнота людей, адже мова фіксує картину світу з чоловічої перспективи, де жіноче представлене в ролі об'єкта, «вторинності» і протиставлене чоловічій культурі «традиційності». Отже, як результат, виникає ідея про андроцентризм мови; образ жінки розуміється «м'яким», «покірним» та «поступливим» [2].

Метою статті є дослідження маскулінності як соціокультурної категорії в поєднанні з мовою та комунікацією.

Виклад основного матеріалу. Базовим поняттям гендерної лінгвістики є гендер, який узагальнено трактується як різниця між чоловіками і жінками, що часто ґрунтується на анатомічній статі, але не обов'язково з нею збігається. Категорія гендеру формується суспільством за допомогою мови. Мова є тим індикатором, що допомагає виявити марковані гендерні елементи та інтерпретувати їх. Одним із пріоритетних завдань гендерної лінгвістики є вивчення мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок, з огляду на гіпотезу панування патріархальних стереотипів у мові та їх впливу на процеси комунікації [3, с. 71].

У процесі проведення сучасних гендерних досліджень у лінгвістиці широко розглядають категорії маскулінності та фемінінності як сукупність психологічних, анатомічних, соціальних ознак, що притаманні чоловікам і жінкам відповідно. Ми зосередимо наше дослідження на аналізі чоловічої гендерної ролі та її особливостях. Оскільки множинність підходів, відсутність єдиного трактування, розмитість самого поняття «маскулінність» ускладнюють розуміння його теоретико-методологічних кордонів, то спробуємо осмислити категорію «маскулінність» як об'єкт лінгвістичного дослідження, синтезуючи підходи, запропоновані дослідниками.

Маскулінність розглядають як набір бажаних психологічних і поведінкових властивостей і якостей, очікуваних від чоловіків і жінок у конкретному соціально-історичному контексті [4, с. 283]. Тривалий час панувала думка, що характеристика особистості можлива тільки з урахуванням прояву нею маскулінності або фемінінності залежно від статі, тобто ці категорії виступали як протилежні конструкти. Наприкінці ХХ ст. вчені звернули увагу на те, що маскулінність і фемінінність скоріше є незалежними конструктами. Це дало змогу припустити, що особистість може одночасно бути представлена і маскулініми, і фемінініми характеристиками, що спричинило введення поняття андрогінності в психологію статей. Ефективність функціонування особистості залежить від здатності проявляти як маскулінність, так і фемінінність адекватно ситуації, а не диференціювати свою поведінку за статевою ознакою [5, с. 36].

Таким чином, у лінгвістиці маскулінність/фемінінність – це сукупність глибинних психологічних ознак, які визначають відмінності в чоловічій і жіночій поведінці. Поняття «гендер» відображає те, як риси маскулінності/фемінінності позначаються в соціальній поведінці. С. Бем виділяє чотири основні типи психолого-соціальної статі: маскуліний; феміний; андрогінний; недиференційований (недостатній прояв і маскулінності, і фемінінності) [4].

Розуміння й усвідомлення особистістю своєї статі та гендерної ролі відбувається в процесі статевої соціалізації в контексті соціально-історичного континууму. У гендерних ролях культурні складники більш значущі, ніж статеві. Стать – це знак групової приналежності і для самої людини, і для людей, які її оточують. У суспільстві існує модель взаємодії «чоловік – жінка», яка має чіткий акцент на перевагу однієї статі над іншою: чоловіча стать – «сильна», жіноча – «слабка» [5, с. 37].

Незважаючи на те, що гендерна роль акумулює в собі маскуліну, фемініну або андрогінну орієнтацію особистості і проявляється в моделях поведінки, які формуються під впливом соціальних очікувань і установок, традиційними є уявлення про те, що маскулінність – набір ознак, притаманних переважно чоловікам, а фемінінність – жінкам. Отже, існують загальноприйняті суспільством стереотипи гендерної поведінки чоловіків та жінок, однак їх кордони чітко не обмежені та можуть варіюватися. Це означає, що рисами маскулінності можуть володіти не тільки чоловіки, а й жінки і навпаки. На думку І.В. Кукулєнко-Лук'янець, маскулінність і фемінінність є нормативним уявленням про соматичні, психічні та поведінкові властивості, характерні для чоловіків і жінок, тому, згідно з гендерними стереотипними уявленнями суспільства, жінка має бути фемініною, а чоловік – маскуліним. Однак дослідниця зауважує, що висока фемінінність у жінок і висока

маскулінність у чоловіків не завжди є гарантією психічного благополуччя. Так, висока фемінінність у жінок часто збігається із заниженою самоповагою і підвищеною тривожністю. Крім того, андрогінні чоловіки почуваються досить мужніми, а андрогінні жінки – адекватно жіночними, хоча часом і демонструють якості, які традиційно приписуються представникам іншої статі [6, с. 267]. Маскулінність – це те, що додається до анатомії для отримання чоловічої гендерної ролі. А гендерні ролі визначаються як один із видів соціальних ролей, набір передбачуваних зразків поведінки (або норм) для чоловіків і жінок. О.Т. Пльоткою було проведено емпіричне дослідження особливостей сприйняття гендерних ролей, у результаті були представлені такі жіночі гендерні ролі, як жінка-лідер, подруга, мати, дружина, бабуся, домогосподарка, спокусниця, коханка, та такі чоловічі гендерні ролі, як чоловік-лідер, друг, батько, чоловік, дідусь, домогосподар, мачо, альфонс [5, с. 37].

Якщо розглядати категорію «маскулінність» із позиції зарубіжних науковців, то американська дослідниця Ш. Берд визначає її як соціально сконструйовані очікування, що стосуються поведінки, уявлень, переживань, стилю соціальної взаємодії, що відповідає чоловікам, представлені в певній культурі і субкультурі в конкретний період часу [7, с. 8]. Підкреслюючи, що справжня мужність – це не просто набір анатомічних особливостей, властивих особам чоловічої статі, але штучно створене явище, соціальний продукт, досягнення якого пов'язане з низкою випробувань і протиріч, Д. Гілмор заперечує біологічне трактування категорії «маскулінність» [8, с. 19]. У цьому випадку прослідковується розрив між фізіологічними характеристиками, що визначають індивіда з біологічного погляду як чоловіка, і соціальним статусом «справжнього чоловіка», до якого він може прийти лише через перешкоди, підтвердивши своє право на відповідність чоловічій спільноті та членство в ній. Вважаючи маскулінність особливим статусом, який досягається і здобувається, французька дослідниця Е. Бадентер наголошує, що для того, щоб стати чоловіком, людина мусить виконати важку роботу, пройти певні випробування [1, с. 13].

У нашому дослідженні погоджуємося з М. Кімелом, який виділяє низку обов'язкових характеристик, що становлять основу категорії «маскулінність» [9]:

1) маскулінність як втеча від фемініного. Маскулінність – це не просто якась властивість, що притаманна всім без винятку чоловікам, а постійний процес пошуку її. На відміну від жінок, перед якими не стоїть завдання довести собі і оточуючим наявність жіночності, чоловіки змушені перебувати в безперервному пошуку і підтвердженні свого маскуліного статусу та демонструвати факт його досягнення, від якого залежить те, як конкретний чоловік буде оцінений у суспільстві:

HALLIE: Short on time? (I see him glance at his watch)

ERIC: Always, but I don't want to lose this chance [10, р. 24];

2) маскулінність як гомосоціальний спектакль. Маскулінність розуміється як постійний, безперервний процес затвердження чоловіками свого маскуліного статусу шляхом здійснення героїчних вчинків, досягнення влади, здобуття сексуальних перемог над жінками з єдиною метою – отримати схвалення інших чоловіків задля їх оцінки щодо відповідності нормативу маскулінності. Чоловіки бояться зайвий раз дати привід своїм товаришам вважати їхню поведінку жіночою, тобто слабкою:

"Do I look like an old woman to you?" [11, р. 3];

3) маскулінізм як гомофобія. Гомофобія виступає одним з основних чинників, що констатує нормативну маскулінізм. Вона викликана страхом чоловіків проявити гомосексуальне нутро, в результаті чого оточення візьме під сумнів їхню маскулінізм. Страх опинитися не досить мужніми в рамках створених соціумом умов переслідує чоловіків протягом усього життя:

“And I’m not very good at it. For example, I’m standing here with a beautiful woman, and all I can think to offer her is some fresh air” [10, p. 152].

“For someone smart and ambitious like you maybe it works, but not for me” [10, p. 94].

Наслідком такого процесу є ретельне вибудовування допустимих відносин з іншими чоловіками, а також перебільшений прояв таких характеристик нормативної маскулінізму, як агресивність, змагальність, сексуальна ненаситність;

4) маскулінізм як влада і безсилля. Феміністки кидають виклик традиційному гендерному порядку і визнають владу як основну умову організації соціального життя, що конструює відносини системи «панування/підпорядкування» між чоловіками і жінками як соціальними групами. М. Кімел наголошує, що влада є поняттям неоднорідним і означає розрив між владними повноваженнями, які суспільство пов’язує з чоловіками як групою, і психологічним безсиллям, яке чоловіки відчувають на індивідуальному рівні, оскільки лише їх невелика частина насправді відповідає нормативному канону маскулінізму:

“Trust me. Every woman’s grateful after she’s been with me” [10, p. 91].

Отже, маскулінізм – це соціально сконструйований штучний продукт, який містить комплекс характеристик, притаманних «справжнім» чоловікам, і є недосяжним ідеалом більшості. Це особливий статус, який здобувається чоловіками протягом життя шляхом певних випробувань та перешкод, що підтверджує право на відповідність чоловічій спільноті та членство в ній.

Висновки. Таким чином, результати лінгвістичних досліджень свідчать про те, що маскулінізм проявляє себе в пізнавальній і комунікативній діяльності індивіда базовою когнітивною структурою динамічного характеру та слугує для забезпечення певних операцій. Відбувається процес концептуалізації через виділення певних мінімальних одиниць людського досвіду. Оскільки суспільство нав’язує індивіду певні правила та стандарти поведінки чоловіків та жінок, необхідно знати про ці особливості та враховувати їх у процесі спілкування.

Література:

1. Бадентэр Э. Мужская сущность. Москва : АО Изд-во «Новости», 1995. 304 с.
2. Барышникова Г.В. Гендерные различия эмоциональной компоненты во французской художественной коммуникации (на материале литературы XVII–XX веков) : автореф. дис. ... канд. филолог. наук : 10.02.19 «Теория языка». Волгоград, 2004. 25 с.
3. Мимченко Н.О. Категорії «фемінізм» і «маскулінізм»: збутки та перспективи. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер. : Філологія. Мовознавство. 2013. Т. 219, Вип. 207. С. 70–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufm_2013_219_207_17.

4. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / пер. с англ. Москва : РОССПЭН, 2004. 336 с.; Плетка О.Т. Феминность и маскулинность в оценке гендерных ролей. *Topical Issues of Science and Education* 2017. № 6. URL: <http://archive.ws-conference.com/wp-content/uploads/pw0171.pdf>.
 5. Плетка О.Т. Феминность и маскулинность в оценке гендерных ролей. *Topical Issues of Science and Education*. 2017. № 6. URL: <http://archive.ws-conference.com/wp-content/uploads/pw0171.pdf>.
 6. Кукуленко-Лук’янець І.В. Психологічні особливості прояву фемінізму / маскулінізму у жінок-педагогів. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 27. С. 265–279. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2015_27_25.
 7. Бёрд Ш. Теоретизируя маскулинности: современные тенденции в социальных науках. *Наслаждение быть мужчиной: западные теории маскулинности и постсоветские практики* / под ред. Бёрд Ш., Жеребкина С. Санкт-Петербург : Алетейя, 2008. С. 7–37.
 8. Гилмор Д. Становление мужественности: культурные концепты маскулинности. Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2005. 264 с.
 9. Kimmel M.S. Introduction: toward men’s studies. *American Behavioral Scientist*. 1986. Vol. 29. № 3. P. 517–529.
- Джерела ілюстративного матеріалу:*
10. Kaplan J. The Men I Didn’t Marry / J. Kaplan, L. Schnumberger. London, 2007. 303 p.
 11. Dunn M. Ex-Girlfriends United. London, 2008. 327 p.

Burenko T. Masculinity as an object of linguistic research

Summary. The focus of this study is masculinity as a socio-cultural category combined with language and communication. The range of scientific interests in linguistics is significantly expanding with the emergence of gender linguistics. Stereotypes of femininity and masculinity, gender asymmetries, as well as features of speech and generally communicative behavior of men and women are studied in more detail. Gender becomes a general scientific category that explains the behavior of men and women on the basis of biological sex and in relation to the social and cultural norms of a particular society. Gender as a special cultural product reflects people’s ideas about the features of femininity and masculinity and forms appropriate stereotypes.

The article reviews research in the field of reflection of different points of view of domestic and foreign scholars on the category of masculinity in linguistics. The study of gender aspects of language involves the definition and description of the concepts of “masculinity” and “femininity”, which are the normative notion of somatic, mental and behavioral characteristics of men and women, respectively. Scientific intelligence pays attention to the characteristics attributed to women and men, in particular those that form the basis of the category of “masculinity”. Masculinity is a set of social qualities, behaviors, and practices that are needed to identify a person as a man. The concept of “masculinity” is largely due to cultural tradition, which allows us to consider it as a cultural concept.

The results of the study show that masculinity is a socially constructed artificial product, which contains a set of characteristics inherent in “real” men, and is an unattainable ideal of the majority. This is a special status that men acquire throughout life through certain trials and obstacles, which confirms the right to conformity to the male community and membership in it.

Key words: gender, gender role, masculinity, sex, femininity.